

3. Enikeeva S.M. (1997) Fragmentatsiya slova kak osnova sozdaniya novih derivatsionnykh sredstv angliyskogo yazyka [Fragmentation of a word as the basis for the creation of new derivational means of the English language] Pridniprovskiy naukoviy visnik. 1997. № 33 (44). S. 20–25 [in Russian]
4. Zacny Yu.A. (1999) Rozvytok slovnykovogo skladu angliyskoyi movy v 80–90 ti roki XX stolittya [The development of the vocabulary of the English language in the 80–90 years of the twentieth century] Avtoreferat dys. ... dok. filol. nauk : 10.02.04. Zaporizhzhya : ZDU, 1999. 43s. [in Ukrainian]
5. Karaschuk P.I. (1977) Slovoobrazovanie angliyskogo yazyka [Word formation of the English language]. Moskva, 1977. 230 s. [in Russian]
6. Kveseleovich D.I., Sasina V.P. (2001) Praktikum z leksikologiyi suchasnoyi angliyskoyi movy. [Workshop on lexicology of modern English]. Vinnytsya: Nova knyga, 2001. 126 s. [in Ukrainian]

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.7.2.12>

KSZTAŁTOWANIE KOMUNIKATYWNO-FUNKCJONALNEGO PODEJŚCIA DO TŁUMACZENIA W TRADUKTOLOGII ZACHODNIEJ

Anna Martakova

*starszy wykładowca służby testów językowych Wydziału Językowego Narodowej Akademii
Gwardii Narodowej Ukrainy (Charków, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-3373-7706*

Illia Yashchenko

*starszy wykładowca służby szkolenia językowego Wydziału Językowego Narodowej Akademii
Gwardii Narodowej Ukrainy (Charków, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-6007-5237*

Adnotacja. Artykuł poświęcony jest badaniu wpływu na proces i wynik tłumaczenia ekstralingwistycznych czynników-składników sytuacji komunikacyjnej z wykorzystaniem tłumaczenia. Odwołanie się do badania takiego wpływu i jego wyniku, „zanurzenie” aktu translacyjnego jako przedmiotu badań translacyjnych w sytuacji rzeczywistej działalności tłumaczeniowej oznacza ostateczne ukształtowanie w tłumaczeniu podejścia komunikacyjno-funkcjonalnego, przeciwnego tradycyjnemu. Przedstawiono główne założenia i etapy kształtowania podejścia komunikacyjno-funkcjonalnego w traduktologii zachodniej.

Słowa kluczowe: sytuacja komunikatywna, podejście komunikatywno-funkcjonalne, traduktologia zachodnia, akt tłumaczeniowy.

ESTABLISHMENT OF COMMUNICATIVE-FUNCTIONAL APPROACH TO TRANSLATION IN WESTERN TRANSLATION STUDIES

Anna Martakova

*Senior Lecturer at the Language Testing Service of the Language Department
National Academy of the National Guard of Ukraine (Kharkiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-3373-7706
e-mail: shemetenochka@gmail.com*

Illia Yashchenko

*Senior Lecture at the Language Training Service of the Language Department
National Academy of the National Guard of Ukraine (Kharkiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-6007-5237*

Abstract. The article is devoted to the study of the influence on the process and result of translation of extralinguistic factors – components of the communicative situation with the use of translation. Recourse to the study of such influence and its result, “immersion” of the translation act as an object of translation research in the situation of real translation activity marks the final formation in translation studies of a communicative-functional approach that opposes the traditional one. The main provisions and stages of formation of the communicative-functional approach in western translation studies are given.

Key words: communicative situation, communicative-functional approach, western translation studies, translation act.

СТАНОВЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ ДО ПЕРЕКЛАДУ В ЗАХІДНОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Анна Мартакова

*старший викладач служби мовного тестування мовного відділу
Національної академії Національної гвардії України (Харків, Україна)*

ORCID ID: 0000-0003-3373-7706

e-mail: shemetenochka@gmail.com

Ілля Яценко

*старший викладач служби мовної підготовки мовного відділу
Національної академії Національної гвардії України (Харків, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-6007-5237

Анотація. Стаття присвячена вивченню впливу на процес і результат перекладу екстралінгвістичних факторів – компонентів комунікативної ситуації з використанням перекладу. Звернення до дослідження подібного впливу і його результату, «занурення» перекладацького акту як об'єкта перекладознавчого дослідження в ситуацію реальної перекладацької діяльності знаменує остаточне формування в перекладознавстві комунікативно-функціонального підходу, що протистоїть традиційному. Наводяться основні положення й етапи становлення комунікативно-функціонального підходу в західному перекладознавстві.

Ключові слова: комунікативна ситуація, комунікативно-функціональний підхід, західне перекладознавство, перекладацький акт.

Основна частина. Комунікативно-функціональний підхід до перекладу заснований на положенні про включеність перекладацького акту в широкий контекст міжмовної та міжкультурної комунікації, у процес спілкування – безпосередній або опосередкований – між автором оригіналу й одержувачами перекладу. До компонентів комунікативного акту, таким чином, слід відносити, крім текстів оригіналу та перекладу, самих суб'єктів комунікативної діяльності, тобто автора вихідного повідомлення, отримувача перекладу, а також перекладача. Загалом структура акту перекладної комунікації відповідає уявленню Р. Якобсона про структуру мовної комунікації, котра як необхідні елементи включає адресанта, адресата, саме повідомлення, контекст, код і контакт (Якобсон 1975: 198). За умов двомовної комунікації завдання перекладача полягає в досягненні тієї мети, заради якої здійснюється переклад, та цілі, що визначається самими умовами ситуації двомовної комунікації. Самі тексти оригіналу та перекладу виступають як інструменти комунікації, інструменти забезпечення певного комунікативного впливу на одержувача. Встановлюючи ступінь успішності певного акту міжмовної комунікації (адекватності перекладу), слід брати до уваги, наскільки повно перекладений текст (ПТ) відповідає тій меті, з якою він створювався, й умови комунікативної ситуації з використанням перекладу. У цьому й полягає комунікативно функціональний підхід до здійснення і вивчення перекладу як виду діяльності, що забезпечує комунікацію між різномовними комунікантами в рамках їхньої предметної (виробничої або пізнавальної) діяльності.

Комунікативно-функціональний підхід до перекладу, по суті, заперечує міцно укорінений у сучасному перекладознавстві суто лінгвістичний, «текстоцентричний» підхід, за якого саме тексти оригіналу і перекладу у відриві від реальної комунікативної ситуації стають об'єктом перекладознавчого дослідження, а їх зіставлення служить зазвичай завданню виявлення здійснених перекладачем операцій.

Можна стверджувати, що передумови комунікативно-функціонального підходу до перекладу з'явилися в глибокій старовині. До його «предтеч» можна з повним правом віднести Цицерона та св. Ієроніма, котрі наполягали на передачі змісту оригіналу, а не його слів («non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu»), однак у більш-менш досконалому вигляді основи комунікативно-функціонального підходу до перекладу склалися лише у другій половині ХХ ст. Саме тоді мовознавство значно розширило сферу своїх інтересів: «Від виняткової уваги до розвитку і структури мовних систем воно звернулося до широкого кола проблем, що визначають можливість використання мови як знаряддя думки та засіб мовної комунікації» (Комісаров, 1999: 3). У центрі уваги лінгвістів опинилася смислова сторона мовних одиниць і мовних творів, зв'язок мови з мисленням, із реальною дійсністю, із суспільством і його культурою. У межах перекладознавчих досліджень, поряд із філологічним, лінгвістичним і соціосемантичними підходами, з'явився і комунікативний підхід, в основі якого – такі запозичені з теорії комунікації поняття, як джерело, повідомлення, рецептор, зворотній зв'язок, процеси кодування і декодування. Значний внесок у розвиток сучасного перекладознавства зробили дослідження, орієнтовані головним чином на рецептора перекладу, що аналізують прагматичний вплив або комунікативний ефект, і способи досягнення такого ефекту (Комісаров, 1999: 8). Таким чином, конкретний перекладацький акт, так само як і перекладацька діяльність загалом, стали розглядатися (хоча не завжди) у широких рамках міжмовної та міжкультурної комунікації.

У нас є всі підстави вважати, що спочатку основи комунікативно-функціонального підходу виникли в західному перекладознавстві, а потім були сприйняті та розвинуті у вітчизняній теорії перекладу

(Сдобников, 2009). Звісно ж, найбільший внесок у формування такого підходу належить Ю. Найді, представникам Лейпцизької перекладознавчої школи, перекладознавцям Західної Німеччини, а також деяким іншим прихильникам західної перекладацької думки. Серед останніх слід відзначити Дж. Касагранде, який у своїй статті «Цілі перекладу», опублікованій на початку 50-х років ХХ ст., сформулював поняття «абсолютної еквівалентності». «Абсолютна еквівалентність» в уявленні Дж. Касагранде передбачає забезпечення ідентичної реакції читачів перекладу. Як спосіб перевірки еквівалентності перекладу Дж. Касагранде пропонував вивчення реакцій на переклад із боку його одержувачів-інформантів (Комісаров, 1999: 49). Безсумнівно, Дж. Касагранде певною мірою передбачив деякі концепції перекладознавчої школи Ю. Найди.

Ідеї Юджина Найди вплинули на формування основ комунікативно-функціонального підходу до перекладу, хоча і не були належно визнані та підтримані на пострадянському просторі. Найбільш популярною стала пропозиція Ю. Найди розрізняти два види еквівалентності – формальну і динамічну (Nida, 1964). Якщо формальна еквівалентність орієнтована на оригінал, то динамічна, навпаки, орієнтована на реакцію рецептора і прагне забезпечити рівність впливу на читача перекладу. Таким чином, завданням перекладу, на думку Ю. Найди, є створення на мові перекладу «найбільш близького природного еквіваленту» (the closest natural equivalent) тексту оригіналу, а найбільша близькість, у свою чергу, визначається насамперед рівністю реакції рецепторів перекладу і рецепторів оригіналу. Саме останнє твердження послужило підставою для критики з боку багатьох перекладознавців. Так, Пітер Фосетт пише, що, якщо навіть носії однієї мови говорять не зовсім однаковими мовами, то як же ми можемо дізнатися реакцію на текст, який належить до віддалених за часом і географічним розташуванням культур, не кажучи вже про можливість забезпечити цю реакцію в перекладі (Faucett, 2003: 59). Найджел Армстронг на це питання відповідає цілком виразно: «Єдиний ефект, дійсно відомий перекладачам, – це ефект, здійснений на їхню власну свідомість; таким чином, єдино можлива еквівалентність – це те, що здається прийнятним кожному перекладачеві, можливо, після необхідних консультацій» (Armstrong, 2005: 45). Звісно ж, аргументація критиків концепції Найди слабша за аргументи самого Найди: заміна орієнтації на реакції одержувачів ПТ враженнями самого перекладача робить переклад досить суб'єктивним і позбавленим практичної спрямованості в тому сенсі, що його застосовність у практичній діяльності одержувача не розглядається як неодмінна умова достатньої якості перекладу.

Слід зауважити, що нині рівність реакцій із боку реципієнтів оригіналу і перекладу видається недосяжним ідеалом. Не випадково сам Ю. Найда у своїй пізнійшій роботі (Nida, 1976: 331) проявляє вже велику обережність у формулюванні вимоги рівності реакцій, а в наступній, вводячи поняття «функціональної еквівалентності» (functional equivalence) як заміни поняття «динамічної еквівалентності», посилається на свою роботу, написану спільно з Ч. Тейбером, в якій «the translation process has been defined on the basis that the receptors of a translation should comprehend the translated text to such an extent that they understand how the original receptors must have understood the original text» (Waard, Nida, 1986: 36). У цьому твердженні вже немає крайнощів, пов'язаних із вимогою забезпечити рівність реакцій із боку одержувачів оригіналу і перекладу, але важливою залишається орієнтація на одержувачів перекладу, що передбачає створення такого тексту перекладу, ознайомлення з яким дозволило б одержувачам ПТ зрозуміти, як сприймають ПТ його одержувачі.

У концепції Ю. Найди найбільш привабливою ми уявляємо ідею залучення отримувача перекладу в сам процес двомовної комунікації, ідея врахування ступеня розуміння одержувачем авторського «послання». У своїй роботі (Waard, Nida, 1986: 33) Ю. Найда пише: «На питання, чи є правильним переклад, можна відповідати тільки іншим питанням: «Правильний для кого?». Чи дійсно розуміють ті, кому призначений переклад, що маєтеся на увазі, або текст перекладу для них незрозумілий і вводить їх в оману? І якщо текст зрозумілий, то виникає інше питання: «Чи розуміють рецептори авторське послання правильно?» (переклад наш – А. М., І. Я.). Виходячи з цього, Найда робить висновок, що для забезпечення правильного розуміння сенсу тексту одержувачами переказу необхідно використовувати природний еквівалент, який передає таке ж значення, що і відповідна одиниця в тексті оригіналу, з огляду на розбіжності у фонових знаннях носіїв мови.

Значний внесок у розробку комунікативно-функціонального підходу до перекладу зробили вчені Лейпцизької школи, насамперед О. Каде, А. Нойберт і Г. Егер. Як пише В.Н. Комісаров: «Дослідники Лейпцизької школи із самого початку прагнули розширити вивчення перекладацької діяльності, розглядаючи переклад як найважливішу частину міжмовної комунікації з урахуванням всіх учасників комунікації та всіх факторів, що на неї впливають, – як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних» (Комісаров, 1999: 65).

У роботах німецького лінгвіста Отто Каде робиться акцент на оцінці комплексного впливу тексту перекладу за умов конкретної комунікативної ситуації. Він пропонує розрізняти поняття тексту як мовного утворення – макрознака, зміст якого визначається взаємодією семантики його складових одиниць, і тексту як одиниці комунікації. Сенс «комуніката», тобто тексту як одиниці комунікації, виникає у разі інтеграції мовного макрознака в комунікативну ситуацію. Таким чином, змістом комуніката є сенс, а його формою – послідовність мовних знаків, включаючи їхнє значення. Сутність перекладу полягає в заміні не текстів, а комунікантів. Центральне місце займає аналіз комунікативної ситуації – цілі, предмет комунікації, відправника, одержувача, які комунікативні спільноти вони представляють, засоби комунікації й умови передачі інформації (Комісаров, 1999: 67–68).

Необхідно враховувати екстралінгвістичні фактори, що впливають на процес і результат перекладу. По суті йдеться про важливість визначення особливостей як самого комунікативного акту, в рамках якого текст набуває певного сенсу, перетворюючись на комунікат, так і особливостей учасників комунікації, включаючи ті, що визначаються їхньою належністю до певних комунікативних спільнот. Інтерес становить і твердження

про необхідність враховувати мету комунікації. Сукупність цих факторів визначає необхідність змінювати текст із метою створення еквівалентного комуніката, тобто такого утворення, яке може мати тотожний сенс за нових умов.

Очевидно, що концепція О. Каде певною мірою співзвучна концепції Ю. Найди з його основним поняттям динамічної (функціональної) еквівалентності, однак О. Каде вдалося уникнути крайнощів Ю. Найди, характерних для раннього етапу здійснених ним досліджень. Визнаючи пріоритет комуніката, О. Каде підкреслював і спрямованість перекладу на макрознак оригіналу, стверджуючи, що всі зміни макрознака повинні бути строго зумовлені вимогами двомовної комунікації. Іншими словами, кожна зміна тексту (його форми та, відповідно, семантики) має бути виправдана необхідністю створити еквівалентний комунікат, а отже, передати тотожний сенс одержувачу перекладу. О. Каде, як ми бачимо, не говорить про необхідність строго певним чином впливати на одержувача перекладу, але спрямованість перекладацької дії на одержувача є важливою складовою частиною його концепції.

Дослідження прагматичних аспектів перекладу є однією з найбільш значних заслуг іншого німецького перекладознавця – Альбрехта Нойберта. Нагадаємо, що в лінгвістичну прагматику «включається комплекс питань, пов'язаних із суб'єктом, адресатом, їхньою взаємодією в комунікації, ситуацією спілкування» (Арутюнова, 1990: 390), тобто з усіма тими факторами, розгляд яких і входить до прагматики перекладу як розділу лінгвістичної теорії перекладу і визначає суть комунікативно-функціонального підходу до перекладу. А. Нойберт вказує, що прагматичні відносини комунікантів до тексту визначаються як належністю комунікантів до певної національної, соціальної чи професійної групи, так і використанням у тексті одиниць різних експресивних і функціональних стилів. Завдання перекладу – зберегти ці прагматичні відносини, тобто характер впливу на комуніканта. Іншими словами, сутність перекладу полягає у збереженні прагматики оригіналу, а для цього граматика і семантика повинні бути відповідним чином відібрані у процесі перекладу. А. Нойберт вважає, що деякі види прагматичних відносин можуть бути легко відтворені в перекладі, а інші відтворюються або частково, або не відтворюються зовсім.

Поняття прагматичних відносин у розумінні А. Нойберта цілком співвідноситься з поняттям комунікативного ефекту і навіть зводиться до нього. Отже, питання може бути сформульовано таким чином: чи завжди можливо забезпечити необхідний комунікативний ефект у перекладі? Із робіт А. Нойберта випливає, що можливість відтворення прагматичних відносин залежить від типу перекладу: під час перекладу наукової, технічної літератури можливість виникнення аналогічних прагматичних відносин у аудиторії велика, а під час перекладу, наприклад, офіційних розпоряджень, законів, які зачіпають інтереси лише аудиторії іноземних мов, вона практично дорівнює нулю. Із цим твердженням принципово не згоден В.Н. Комісаров: «Можна поставити під сумнів, наприклад, що текст закону однієї країни не можна адекватно перекласти мовою іншої країни лише тому, що на її жителів він не поширюється і тому не настільки цікавий» (Комісаров, 1999: 71). Сама перекладацька практика свідчить про можливість і успішність перекладу подібного роду матеріалів з однієї мови іншою. Щоб забезпечити відповідність теоретичних положень (у цьому випадку – концепції А. Нойберта) перекладацькій практиці, необхідно уточнити, в чому власне полягає комунікативний ефект у перекладі та, якщо повернутися до термінології А. Нойберта, якими можуть і повинні бути прагматичні відношення до тексту з боку одержувачів перекладу. Вузька інтерпретація прагматичної адекватності перекладу, прийнята А. Нойбертом, не дає йому можливості зробити подібне уточнення і залишає можливість для констатації неможливості перекладу навіть у тих випадках, коли переклад, на нашу думку, цілком можливий. Водночас слід визнати, що в роботах А. Нойберта проявляється насамперед комунікативно-функціональний підхід до перекладу, що зумовило його важливість для подальшого розвитку лінгвістичної теорії перекладу.

Багато робіт Герта Егера виявилися цінними для становлення комунікативно-функціонального підходу до перекладу. Г. Егер виходить із положення, що переклад повинен бути комунікативно еквівалентний оригіналу. Це означає, що обидва тексти мають володіти однаковою комунікативною значимістю, яка розуміється як розумовий образ, викликаний текстом у свідомості комунікантів. Оскільки цей образ не спостерігаємо, об'єктивно описати комунікативну значимість неможливо, а отже, і поняття комунікативної еквівалентності не визначене. Г. Егер пропонує замінити комунікативну значимість її лінгвістичним експлікатом, тобто змістом самого тексту, що у взаємодії з екстралінгвістичними факторами і створює цей розумовий образ. Подібний зміст, який виводиться зі значень (функцій) мовних одиниць, складників тексту, Г. Егер називає функціональною значимістю, а збіг функціональної значимості оригіналу і перекладу означає їхню функціональну еквівалентність. Функціональна значимість становить лише більш-менш значну частину комунікативної значущості. За межами функціональної значущості залишаються різні асоціації, висновки, реакції та ін., що виникають на основі тексту, але не входять до його змісту безпосередньо. Наприклад, фраза «цей рукопис придатний для дидактичних цілей» може мати на увазі позитивну або негативну оцінку, котра включається в комунікативну значущість і не входить в активну роль, оскільки не виводиться зі значень мовних одиниць. Звичайно, заміна комунікативної значущості функціональною є вимушеним спрощенням, викликаним тим, що активну роль, на відміну від комунікативної, можна описати в лінгвістичних термінах, а отже, подібне спрощення дає можливість доказово оцінювати еквівалентність перекладу (Комісаров, 1999: 73–74).

У роботі «Мовні значення – центральна проблема перекладу і його наукового опису» (1986 р.) Г. Егер пропонує розмежовувати поняття «мовний текст», що виникає у разі поміщення мовного тексту в конкретну

комунікативну ситуацію. Комунікативна значущість мовного тексту складається зі значення, що лежить в його основі, й екстралінгвістичної частини, яка існує в імпліцитній формі та залежить від пізнавальних можливостей адресата. Оскільки ці можливості індивідуальні для кожного адресата, кожен мовний текст може репрезентувати різні комунікативні значущості для різних адресатів, однак у адресатів, що належать до однієї й тієї самої мовної або соціальної групи, є значна спільність знань, завдяки чому в безлічі комунікативних значимостей мовного тексту існує якась середня частина, загальна для всіх адресатів. Таким чином, комунікативна еквівалентність перекладу полягає у збереженні тієї загальної частини комунікативної значущості оригіналу, якою він володіє для своїх адресатів.

Г. Егера врешті-решт став приділяти увагу фактору адресата в перекладі. Облік пізнавальних можливостей адресата перекладу є важливим фактором за комунікативно-функціонального підходу до перекладу. Виділення загальної для адресатів частини потенційних комунікативних значимостей мовного тексту дає можливість більш чітко визначити характер комунікативного ефекту в перекладі, характер прагматичних відносин до тексту перекладу з боку його одержувачів, уникаючи надто максималістських вимог до характеру співвідношення комунікативних ефектів вихідного і перекладеного текстів.

Одночасно з ученими Лейпцизької школи основи комунікативно-функціонального підходу до перекладу закладали перекладознавці Західної Німеччини, насамперед Катаріна Райс і Ганс Фермеер. Ці дослідники відомі як творці так званої скопос-теорії («скопос» із грецької – «мета»). Скопос-теорія тяжіє до того напрямку в перекладознавстві, який прийнято називати функціональним (functionalist approach). Функціональність запропонованої ними концепції полягає в особливій увазі до тієї мети, заради якої здійснюється переклад, у встановленні зв'язку між метою перекладу і функцією перекладного тексту. Як писали К. Райс і Г. Фермеер: «Основним фактором кожного перекладацького акту є його мета (переклад наш – А. М., І. Я.)» або в англійській редакції: The dominant factor in each translation is its purpose (Pym, 2010: 45). Як квінтесенцію скопос-теорії можна розглядати твердження Г. Фермеера: «Кожен текст створюється з певною метою і повинен служити цій меті. Правило *skopos* формулюється так: перекладай / говори / пиши так, щоб створений тобою текст міг бути використаний у тій ситуації, в якій він був створений людьми, які хочуть його використовувати, і саме таким чином, яким вони хочуть його використовувати (переклад наш – А. М., І. Я.)» (Pym, 2010: 45). Відповідно, щоб успішно виконати своє завдання, перекладач повинен усвідомити скопос-теорію і спосіб досягнення мети (Vermeer, 2000: 221). Цілком очевидно суттєва відмінність скопос-теорії від концепцій, розроблених у рамках суто лінгвістичного підходу до перекладу: якщо лінгвістичний підхід до перекладу робить акцент на пріоритетності вихідного тексту як орієнтира у процесі перекладацької діяльності, то для скопос-теорії, а отже, і для комунікативно-функціонального напрямку в перекладознавстві пріоритетним є текст перекладу, продукт перекладацької діяльності, який створюється із певною метою та задовольняє певні потреби користувачів цим продуктом. Наведемо ще один вислів К. Райс і Г. Фермеера: An action is determined by its goal (Pym, 2010: 45). Відповідно, головним у перекладацькому акті стає не відповідність ПТ початкового тексту в семантичному і навіть у функціональному відношенні, а відповідність створеного внаслідок перекладацького акту продукту потребам і очікуванням одержувача переказу або ініціатора переказу.

Зрозуміло, що ці потреби й очікування різні в різних ситуаціях, а це означає, що для кожного перекладацького акту повинна бути своя система перекладацьких дій (що до створення тексту перекладу).

Тоді виникає питання: яким чином перекладач визначає, якими є потреби передбачуваного або реального отримувача перекладу і що він очікує від тексту перекладу? Відповідь на це питання знаходимо в роботах Крістіане Норд, котра розкриває зміст поняття translation brief. Translation brief – це, по суті, загальна установка перекладачеві щодо того, що одержувач очікує від тексту перекладу, своєрідна інструкція, яким повинен бути переклад. Ця установка не завжди формулюється експліцитно. Як пише К. Норд, подеколи перекладач повинен визначити, яку мету (використання перекладу) клієнт має на увазі, спираючись на свій попередній досвід роботи в аналогічних ситуаціях або інтерпретуючи наявні в його розпорядженні відомості, які можуть вказати на обіцяну мету, або попросивши клієнта дати йому інформацію про неявну мету використання тексту перекладу (Nord, 2006: 31). Таким чином, розширюється об'єкт перекладацького аналізу. Перекладацький аналіз вже перестає бути просто аналізом тексту оригіналу, включаючи в себе аналіз і тієї комунікативної ситуації, в якій здійснюється переклад, і тієї ситуації, в якій текст перекладу буде використовуватися, і спрямований на визначення мети перекладу.

Слід зазначити, що translation brief передбачає вказівки лише щодо можливого подальшого використання тексту перекладу і його бажаної форми (в широкому сенсі), а не вказівок на те, яким чином перекладач повинен створити такий текст. Клієнт не говорить про це перекладачеві, як і клієнт автосалону не розповідає автомеханікам, яким чином він повинен усунути несправність автомобіля, а клієнт адвоката не вчить когось, як потрібно захищати підсудного (Nord, 2006: 30). Осягнення мети перекладу – результат перекладацького аналізу, і на основі усвідомлення мети перекладу перекладач обирає відповідну стратегію.

На думку Едвіна Гентцлера, одним із найбільш інноваційних моментів у скопос-теорії є привнесення в модель перекладацької діяльності поняття «ініціатор перекладу» (Gentzler, 2001: 73). Ініціатор перекладу – це особа, група осіб або організація, чії цілі можуть істотно відрізнитися від цілей творця оригіналу, отримувача перекладу або самого перекладача. Саме ініціатор перекладу, а не перекладач, автор оригіналу або отримувач перекладу визначає мету перекладу (Gentzler, 2001: 73), іншими словами, формулює загальну установку перекладачеві. Усвідомлення того, що кожен перекладацький акт відбувається не сам по собі,

а з волі якогось ініціатора та що ініціатором перекладу можуть виступати різні особи, дає можливість вичерпно зрозуміти специфіку тієї чи іншої комунікативної ситуації й усвідомити мету перекладу, що залежить від потреб ініціатора перекладу.

Функціональна теорія перекладу (functionalist translation theory), яка створюється на основі скопос-теорії, – це нове слово у перекладознавстві, досі гідно не оцінене, хоча сформульовані нею положення можуть служити надійним інструментом осягнення суті перекладу як діяльності, яка здійснюється не сама по собі, тобто не тільки тому, що перекладач перекладає якийсь текст, а тому що перекладач перекладає текст із певною метою, і мета ця далеко не завжди збігається з метою автора оригіналу. Поява функціонального напрямку знаменує поворотний момент у розвитку теорії перекладу, розриваючи ланцюг теоретичних шукань у межах протиставлення «буквальний переклад – вільний переклад», що відбувався протягом двох тисяч років (Gentzler, 2001: 710). І той, і інший тип перекладу може бути адекватним, якщо він задовольняє умови певної ситуації.

Таким чином, автори скопос-теорії довели, що суто лінгвістичний підхід до вивчення перекладу страждає певною обмеженістю, оскільки не дає можливості охопити всі види перекладацької діяльності, здійснюваної за різних умов і з різними цілями. Установка на відтворення комунікативного ефекту, виробленого оригіналом, – це всього лише окремих випадок тих завдань, які можуть вирішуватися перекладачем у різних комунікативних ситуаціях. В.Н. Комісаров стверджує, що скопос-теорія «відкриває новий напрям досліджень, охоплює весь спектр функцій, які виконуються перекладачем, ставить задачу опису різних цілей перекладацької діяльності, підкреслює важливість і престижність роботи перекладача» (Комісаров, 1999: 83). На думку М. Снелл-Хорнбі, за цього підходу переклад розглядається з позиції того, наскільки він відповідає поставленій меті, і саме поняття перекладу стає більш диференційованим і більш наближеним до реалій перекладацької практики (Snell-Hornby, 2006: 53). А.С. Десницький пише: «Основна та беззаперечна заслуга теорії скопос полягає в тому, що вона запропонувала тверді підстави для теоретичного аналізу всього спектра перекладів, свідомо не ставлячи одні з них в положення правильних (як теорія функціонального еквівалента), і дала можливість свідомо обирати між моделями, а також оцінювати кожен переказ за відповідним йому критерієм» (Десницький, <http://www.bogoslov.ru/text/print/1595663.html>).

На нашу думку, основне значення скопос-теорії полягає в тому, що вона включає перекладацький акт у структуру предметної діяльності різномовних комунікантів, таким чином надаючи перекладу певний сенс: переклад, як результат, починає виступати не як якась філологічна гра з перетворення мовного твору однією мовою в мовленнєвий твір іншою мовою без певної мети та навіть не як спосіб певним чином впливати на комуніканта, а як засіб забезпечити саму можливість предметної діяльності комунікантів і сприяти її успіху. По суті, скопос-теорія виражає суть комунікативно-функціонального підходу до перекладу в найбільш сконцентрованій формі. Наші подальші міркування про роль комунікативної ситуації у визначенні стратегії перекладу будуть багато в чому спиратися на положення саме скопос-теорії.

Для описативного напрямку в зарубіжному перекладознавстві 80-х рр. ХХ ст. характерна думка, згідно з якою переклад повинен бути орієнтований на приймаючу культуру. Інтерес до культурних або культурологічних аспектів перекладацької діяльності, переконаність в орієнтуванні ПТ на приймаючу культуру були настільки великі в теорії перекладу того періоду, що навіть були терміновані як cultural turn (Snell-Hornby 2006), або «культурний поворот» чи «поворот до культури». Послідовником цієї позиції в її найбільш максималістській версії є ізраїльський вчений Гідеон Турі. На його думку, саме приймаюча культура або її частина виступає ініціатором перекладацького процесу. Переклад як телеологічна діяльність раг excellence визначається тими цілями, яким він служить, і ці цілі встановлюються передбачуваним одержувачем перекладу і в його системі (культурі). Отже, перекладачі перекладають в інтересах насамперед приймаючої культури, а не в інтересах оригіналу, не кажучи вже про інтереси вихідної культури (Snell-Hornby, 2006: 49). Текст перекладу ніби вписується у приймаючу культуру, приймається нею і функціонує в ній саме як перекладний текст. Під культурою Г. Турі розуміє весь соціальний контекст перекладу, включаючи норми, конвенції, ідеологію і цінності суспільства або приймаючої системи. Деякі погляди Г. Турі викликали тривалу і запеклу дискусію в суспільстві перекладознавців, зокрема його твердження, що переклади належать тільки до однієї систем – приймаючої, а також те, що будь-який текст може розглядатися як переклад, якщо він визнаний таким у приймаючій культурі. Безсумнівно, з погляду становлення комунікативно-функціонального підходу до перекладу концепція Гідеона Турі має певну цінність: вона орієнтує дослідника на врахування особливостей функціонування ПТ у приймаючій культурі та на сприйняття перекладу як способу досягнення певної мети. Ми не поділяємо крайніх поглядів вченого із приводу відсутності будь-якого зв'язку між текстом перекладу і текстом оригіналу.

Певний інтерес становить і інтерпретативна теорія перекладу, розроблена вченими Паризької школи (Д. Селесковіч, М. Ледерер, Ф. Ербюльо). На їхню думку, переклад передбачає інтерпретацію повідомлення, тобто витяг сенсу з тексту (вони вважають, що усний переклад – це своєрідна природна лабораторія перекладу). Процес перекладу включає три етапи: 1) сприйняття мовної форми тексту, розуміння його сенсу шляхом аналізу та інтерпретації (тлумачення); 2) негайне і навмисне відволікання від мовної форми тексту і збереження в свідомості ментального репрезента повідомлення (понять, ідей і т.п.); 3) створення тексту, що відповідає двом вимогам: він повинен містити вихідне повідомлення і повинен бути орієнтований на одержувача (Seleskovitch, 1994: 8). По суті, пропонується авторами схема перекладацького процесу – це, образно кажучи, життєпис того, що для авторів найдорожче в процесі перекладу – сенс. Три етапи перекладацького

процесу – це три іпостасі сенсу: сенс у початковому тексті, сенс у свідомості перекладача у відтворенні від його мовної форми (як результат того, що вони назвали девербалізацією) і сенс у тексті перекладу, але вже в іншій мовній формі.

Д. Селескович виходить з того, що спілкування людей відбувається в певній комунікативній ситуації, в певний час і в певному місці. Як пише В.Н. Комісаров, аналізуючи цю теорію, «сенс будь-якого висловлювання буде багато в чому залежати від цих чинників, а також від попереднього досвіду комунікантів, їх знань, почуттів і намірів. Одне і те саме висловлювання матиме різний зміст залежно від контексту і ситуації, в яких воно використовується. Мета спілкування і полягає в передачі такого конкретного сенсу, який і розуміється адресатом» (Комісаров, 1999: 38). Для нас особливу важливість представляє необхідність в даній концепції враховувати умови комунікації. Як випливає з цієї концепції, без урахування особливостей комунікативної ситуації з використанням перекладу неможливо правильно зрозуміти сенс оригінального висловлювання і, як наслідок, неможливо відтворити цей сенс в тексті перекладу. Так само необхідно перекладачеві знання особливостей сприйняття одержувачів перекладу, їх попереднього досвіду, від якого в значній мірі залежить розуміння ними сенсу, укладеного в оболонку перекладного тексту. Переклад представляється як полегшення сенсу в такій мовній формі, в якій цей зміст буде сприйнятий одержувачами правильно, тобто без спотворень.

Слід зазначити певну схожість інтерпретивної теорії перекладу з ситуативно-денотативною моделлю перекладу, основи якої були розроблені І.І. Ревзіним і В.Ю. Розенцвейгом (Ревзін, Розенцвейг, 1964) і яка більш відома на пострадянському просторі, ніж за кордоном. Пострадянські перекладознавці пропонують багато в чому схожу модель перекладацького процесу, яка включає етап сприйняття мовної форми тексту (мовних знаків, що позначають певні денотати в реальній дійсності), етап з'ясування, які саме денотат позначаються цими мовними знаками та яка саме ситуація формується сукупністю цих денотатів і їхніх відносин, етап опису цієї ситуації в реальній дійсності за допомогою засобів перекладу мови (Ревзін, Розенцвейг). Зрозуміло, що мовні засоби, використані в перекладі, можуть відрізнятися від мовних засобів оригіналу. Таким чином, схожість двох концепцій полягає у виділенні етапів сприйняття мови з боку оригіналу і виходу за її межі, по суті, в реальну дійсність, із метою з'ясування змісту (в інтерпретативній моделі) або ситуації (в ситуативно-денотативній моделі), а також етапу опису сприйнятого засобами мови. Водночас ситуативно-денотативна модель перекладу страждає від певної обмеженості: вона не пропонує орієнтуватися на особливості комунікативної ситуації, ігнорує комунікантів як таких, тобто розглядає процес перекладу з позицій суто лінгвістичного підходу, що, власне, і відрізняє її від інтерпретативної теорії Д. Селескович і М. Ледерер. Слід зазначити також і те, що ситуація, про яку пишуть І.І. Ревзін і В.Ю. Розенцвейг, – це не та ситуація, в якій оригінал створювався і наповнювався певним змістом і функціоналом, а предметна ситуація, котра описується в оригінальному тексті, по суті, предметно-логічний зміст тексту. Таким чином, на відміну від творців інтерпретативної теорії перекладу, творці ситуативно-денотативної моделі не передбачають «вихід» перекладача в ситуацію комунікації, в рамках якої створювався оригінал. Описуючи досить реалістично ментальні процеси у свідомості перекладача, ситуативно-денотативна модель не є повною мірою комунікативною, а тому не служить основою для створення комунікативно-функціонального підходу до перекладу на пострадянському просторі.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що в роботах зарубіжних вчених другої половини ХХ ст. були закладені основи комунікативно-функціонального підходу до перекладу. Основна заслуга цих авторів полягає в тому, що вони включили у сферу вивчення закономірності перекладу, крім самих текстів оригіналу і перекладу та, відповідно, двох мовних систем, фактори екстралінгвістичного характеру, пов'язані з особистостями комунікантів, із їхніми фоновими знаннями, пізнавальними можливостями, з тим впливом, який тексти мають на адресатів. Можна сказати, що переклад у перекладознавчих дослідженнях отримав «людське обличчя» і став розглядатися в рамках міжмовної та міжкультурної комунікації, а не просто як заміна одних знаків іншими знаками або заміна одного тексту іншим текстом. Однак деякі питання, пов'язані зі специфікою перекладу як найважливішого етапу міжмовної комунікації, не були до кінця вирішені (зокрема питання про характер необхідного під час перекладу комунікативного впливу). Розглянуті нами дослідження стали основою для розвитку комунікативно-функціонального підходу і певною мірою вплинули на хід розвитку перекладознавства на пострадянському просторі.

Список використаних джерел:

1. Арутюнова Н.Д. Прагматика. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энциклопедия, 1990. С. 389–390.
2. Десницкий А.С. Теория перевода после Ю. Найды: скопос вместо эквивалента. URL: <http://www.bogoslov.ru/text/print/1595663.html>.
3. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода (Проблемы переводоведения в освещении зарубежных ученых) : учебное пособие. Москва : ЧеРо, 1999. 136 с.
4. Ревзін І.І., Розенцвейг В.Ю. Основи общего и машинного перевода. Москва : Высшая школа, 1964. 244 с.
5. Сдобников В.В. Коммуникативно-функциональный подход к переводу в российском переводоведении. *Вестник Московского университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. Вып. 2. 2009а. С. 19–30.
6. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика. Структурализм: «за» и «против» : сборник научных статей. Москва : Прогресс, 1975. С. 193–230.
7. Armstrong Nigel. Translation, Linguistics, Culture. A French-English Handbook. Topics in Translation 27. Multilingual

- Matters Ltd., Clevedon, Buffalo, Totonto, 2005. 218 p.
8. Fawcett Peter. Translation and Language. Linguistic Theories Explained. Manchester, UK & Northampton, MA : St. Jerome Publishing, 2003. 162 p.
 9. Gentzler Edwin. Contemporary Translation Theories. Clevedon, Multilingual Matters Ltd., 2001. 232 p.
 10. Nida E.A. Toward a Science of Translating. Leiden, 1964. 331 p.
 11. Nida E.A., Reyburn W.D. Meaning Across Cultures. New York, 1976.
 12. Nord Christiane. Loyalty and Fidelity in Specialized Translation. Artigos e comunicações: *Confluências – Revista de Tradução Científica e Técnica*. № 4. Maio, 2006. P. 29–41.
 13. Pym Anthony. Exploring Translation Theories. Routledge, London and New York, 2010. 190 p.
 14. Seleskovitch D. Interpreting for International Conferences. Problems of Language and Communication. Washington : Pen and Booth, 1994. 138 p.
 15. Snell-Hornby Mary. The Turns of Translation Studies. New Paradigms or Shifting Viewpoints? Amsterdam. Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2006. 205 p.
 16. Vermeer Hans. Scopos and Commission in Translation Action. The Translation Studies Reader. Ed. by Lawrence Venuti. Routledge : London and New York, 2000. P. 221–232.
 17. Waard Jan, Nida E.A. From One Language to Another (Functional Equivalence in Bible Translating). Nashville : Thomas Nelson Publishers, 1986. 224 p.

References:

1. Arutiunova N.D. Pragmatika. Lingisticheskii enciklopedicheskii slovar [Pragmatics. Linguistic Encyclopedic Dictionary]. Moskva: Sov. enciklopediia, 1990. P. 389–390. [in Russian]
2. Desnickij A.S. Teorija perevoda posle Ju. Najdy: skopos vmesto ekvivalenta [Translation theory after E. Nida: skopos instead of the equivalent]. [[http:// www.bogoslov.ru/text/print/1595663.html](http://www.bogoslov.ru/text/print/1595663.html)]. [in Russian]
3. Komissarov V.N. Obslhaja teorija perevoda (Problemy perevodovedenija v osveshhenii zarubezhnyh uchenyh) [General theory of translation (Problems of translation studies in the coverage of foreign scientists)]: Uchebnoe posobie. Moskva: CheRo, 1999. 136 p. [in Russian]
4. Revzin I.I., Rozencvejk V.Ju. Osnovy obslhhego i mashinnogo perevoda [Fundamentals of general and machine translation]. Moskva: Vysshaja shkola, 1964. 244 p. [in Russian]
5. Sdobnikov V.V. Kommunikativno-funkcional'nyj podhod k perevodu v rossijskom perevodovedenii [Communicative-functional approach to translation in Russian translation studies]. Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 19. Lingvistika i mezhkul'turnaja komunikacija. Vyp. 2. 2009. P. 19–30. [in Russian]
6. Jakobson R.O. Lingvistika i pojetika. Strukturalizm: “za” i “protiv” [Linguistics and poetics. Structuralism: Pros and Cons]: Sbornik nauchnyh statej. Moskva: Progress, 1975. P. 193–230. [in Russian]
7. Armstrong Nigel. Translation, Linguistics, Culture. A French-English Handbook. Topics in Translation 27. Multilingual Matters Ltd., Clevedon, Buffalo, Totonto, 2005. 218 p.
8. Fawcett Peter. Translation and Language. Linguistic Theories Explained. – Manchester, UK & Northampton, MA: St. Jerome Publishing, 2003. 162 p.
9. Gentzler Edwin. Contemporary Translation Theories. Clevedon, Multilingual Matters Ltd., 2001. 232 p.
10. Nida E.A. Toward a Science of Translating. Leiden, 1964. 331 p.
11. Nida E.A., Reyburn W.D. Meaning Across Cultures. New York, 1976. 90 p.
12. Nord Christiane. Loyalty and Fidelity in Specialized Translation. Artigos e comunicações: *Confluências – Revista de Tradução Científica e Técnica*. № 4, Maio, 2006. P. 29–41.
13. Pym Anthony. Exploring Translation Theories. Routledge, London and New York, 2010. 190 p.
14. Seleskovitch D. Interpreting for International Conferences. Problems of Language and Communication. Washington: Pen and Booth, 1994. 138 p.
15. Snell-Hornby Mary. The Turns of Translation Studies. New Paradigms or Shifting Viewpoints? Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006. 205 p.
16. Vermeer Hans. Scopos and Commission in Translation Action. The Translation Studies Reader / Ed. by Lawrence Venuti. Routledge: London and New York, 2000. P. 221–232.
17. Waard Jan, Nida E.A. From One Language to Another (Functional Equivalence in Bible Translating). Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1986. 224 p.